

MACIEJ KARCZEWSKI (Białystok)

OSADNICTWO PRADZIEJOWE I WCZESNOŚREDNIOWIECZNE NA STANOWISKU 119 W SURAŻU, GM. LOCO

WSTĘP

Ślady osadnictwa mezolitycznego, neolitycznej i wczesnobrązowej kultury nie-meńskiej oraz wczesnośredniowieczna jama, odkryte na stanowisku 119 w Surażu, znajdowały się na wschodnim skraju stoku doliny rzeki Prust, około 250 metrów na północ od jej ujścia do Narwi (ryc. 1)¹. Relikty pradziejowego i wczesnośredniowiecznego osadnictwa występowały w pasie o szerokości około 25 metrów, przebiegającym równolegle do współczesnego koryta rzeki Prust, w odległości 200 metrów na wschód od niego. Siedemdziesiąt metrów na wschód od stanowiska znajduje się krawędź wysoczyzny morenowej. Obszar stanowiska eksponowany jest w kierunku zachodnim i południowo-zachodnim. Wielkość ekspozycji wynosi około 2 metrów. Materiał zabytkowy zalegał w warstwie drobnoziarnistego piasku, pod którą na głębokości 1,11 m znajdowała się warstwa gliny. Stanowiła ona współczesny poziom występowania wód podskórnych. Wszystkie ślady osadnictwa odkryto powyżej tej warstwy.

Prowadzone w 1992 roku badania wykopaliskowe miały charakter ratowniczy. Koncentrowały się w obrębie odkrytego przypadkowo wczesnośredniowiecznego obiektu odsłoniętego w trakcie pogłębiania piwnicy domu². Do chwili powiadomienia archeologów część jego wypełniska uległa zniszczeniu.

Celem prac archeologicznych prowadzonych w roku następnym było odsłonięcie pozostałej części wczesnośredniowiecznego obiektu oraz rozpoznanie zasięgu stanowiska³. Przebadano pięć wykopów sondażowych o łącznej powierzchni 43 m². Wykopy I i II (wymary 1×5 m każdy) zlokalizowano przy południowej granicy posesji, gdzie zdaniem jej właściciela znajdowały się pod ziemią „kamienie ułożone ludzką ręką”. W obrębie obydwu wykopów natrafiono na nowożytną warstwę kulturową.

Wykop III, o wymiarach 3×4 m założono przy wschodniej ścianie domu, w bezpośrednim sąsiedztwie badanej w 1992 roku wczesnośredniowiecznej jamy. Spodziewano się uchwycić w nim dalszą część jej wypełniska. Na zarys jamy nie natrafiono.

Najprawdopodobniej jej pozostała część została zniszczona przy budowie ściany nośnej domu. W wykopie III pod około półmetrową warstwą humusu zalegała mocno zburzona warstwa kulturowa o miąższości około 0,5 m. W jej obrębie, do głębokości 0,85 m natrafiono na ceramikę kultury niemeńskiej, ceramikę wczesnośredniowieczną datowaną od VIII do 1 połowy X wieku oraz na fragmenty naczyń nowożytnych. Niżej, wystąpiła wyłącznie ceramika wczesnośredniowieczna, którą można datować od VIII do 1 połowy X wieku.

Wykop IV zlokalizowano na południe od murowanego domu, w którego piwnicy odkryto relikty wczesnośredniowiecznej jamy. Miał on, podobnie jak wykop III, wymiary 3×4 m. W jego obrębie pod warstwą humusu o miąższości około 0,15 m znajdowała się mocno zaburzona warstwa kulturowa. Do głębokości 0,71 m poniżej stropu humusu natrafiono w niej na zabytki krzemienne, ceramikę kultury niemeńskiej, fragmenty naczyń wczesno- i późnośredniowiecznych oraz na zabytki nowożytne. Poniżej tego poziomu odkryto jedynie dwa fragmenty ceramiki kultury niemeńskiej. Eksplorację w obrębie wykopu IV prowadzono do głębokości 1,11 m, gdzie pod warstwą piasku zalegała warstwa gliny wyznaczająca poziom występowania wód podskórnych.

Wykop V założono na niewielkim wyniesieniu przy wschodniej granicy posesji. Bezpośrednio pod 25centymetrową warstwą humusu natrafiono w nim na calec archeologiczny.

WYNIKI BADAŃ WCZESNOŚREDNIOWIECZNEGO OBIEKTU ODKRYTEGO W 1992 ROKU

Plan obiektu zadokumentowano na poziomie około 0,8 m poniżej współczesnej powierzchni użytkowej (ryc. 2). Jego wypełniska nie przecięto profilem, gdyż groziło to naruszeniem fundamentów budynku. Od zachodu obiekt wkopany był w żółty piasek calcowy, zaś jego południowa i wschodnia część została zniszczona przy budowie domu. Od północy wczesnośredniowieczna jama zniszczyła częściowo wcześniejszy obiekt, w którego wypełnisku odnaleziono odłupek z gładzonej siekiery krzemiennej (tab. I. 2).

Kształt zachowanej części wypełniska wczesnośredniowiecznej jamy o wymiarach 1,0×1,9 m był w przybliżeniu prostokątny. Obiekt neolityczny lub wczesnobrązowy był w planie owalny. Jego wypełnisko stanowił żółto-brunatny piasek.

Wczesnośredniowieczną jamę wypełniał zabarwiony na czarno piasek. Wzdłuż zachodniego skraju wypełniska czytelna była intensywnie czarna, pionowa warstwa spalenizny. Ceramika występowała najliczniej w południowo-zachodniej części obiektu, na głębokości około 0,2 m poniżej poziomu, na którym zadokumentowano plan wypełniska. Obok fragmentów naczyń natrafiono w nim na liczne, wtórnie przepalone kamienie o średnicy około 10-40 cm. Zalegały one beładnie w obrębie

całego obiektu. Przebadana część wypełniska jamy miała miąższość około 0,3 m. Poniżej płaskiego dna znajdowała się warstwa przemyć miąższości 0,07-0,10 m, pod którą zalegał żółty piasek calcowy.

W wypełnisku wczesnośredniowiecznego obiektu natrafiono na fragment płyty szlifierskiej (tab. I.5) oraz ułamki ceramiki pochodzące z około 22 naczyń (tab. II-III). Odkrytą w 1992 roku ceramikę, poza trzema nowożytnymi fragmentami⁴, datować można na okres od schyłku VII lub początku VIII po IX wiek włącznie⁵. Charakterystyczną cechą analizowanego zbioru jest fakt, iż spośród 47 ułamków naczyń nie natrafiono na ani jeden fragment pochodzący z dna naczynia.

NACZYNIĘ 1: (tab. II.3)- zachowała się ok. połowa górnej części naczynia (wylew, szyjka, górna część brzuśca – naczynie zrekonstruowane z fragmentów). Średnica wylewu: 23-24 cm. Grubość ścianek naczynia: maksymalna – 10 mm, minimalna – 6,5 mm. Gлина schudzona dużą ilością domieszki piasku oraz drobno- i średnioziarnistego tłucznia granitowego⁶. Na przełomie i powierzchni zewnętrznej ścianki widoczne są negatywy po wypalanej domieszce organicznej – trawie i słomie. Wśród domieszki mineralnej przeważa tłuczeń. Ziarna domieszki wychodzą na obie powierzchnie naczynia. Naczynie górą obtaczane, zaś na pozostałej części powierzchni niestarannie wygładzane. Wypał słaby w atmosferze utleniającej na kolor bladeceglasty z brunatnymi i szaroczarnymi plamami. Przełom warstwowany, z warstwą szaroczną wewnątrz i warstewkami grubości do 1 mm barwy ceglastej na zewnątrz. Naczynie wykonane niestarannie – lekko asymetryczne. Datowanie: koniec VII/początek VIII – koniec VIII wieku.

NACZYNIĘ 2: (tab. II.1) – zachowane 2 fr. wylewu i górnej części brzuśca oraz 2 fr. górnej i środkowej części brzuśca. Średnica wylewu ok. 18 cm. Grubość ścianek: maksymalna – 13 mm, minimalna – 10 mm. Gлина schudzona średnią ilością drobno- i średnioziarnistego tłucznia granitowego. Naczynie górą obtaczane. Na obu powierzchniach ścianki widoczne są negatywy po wyrwanych ziarnach domieszki. Wypał w atmosferze utleniającej na kolor jasnobrunatny z jasnoszarymi plamami. Przełom warstwowany z szaroczną warstwą wewnątrz i warstewkami grubości ok. 1 mm barwy jasnobrunatnej na zewnątrz. Naczynie wykonane bardzo niestarannie. Miejsca łączenia wałków są często nie zagładzone. Pod krawędzią wylewu widoczne są liczne ślady dolepienia wałka wylewu do reszty naczynia w postaci zagłębień po ugniataniu palcami. Datowanie: VIII wiek.

NACZYNIĘ 3: zachowany 1 fr. górnej części i środkowej części brzuśca. Gлина schudzona dużą ilością drobno-, średnio- i gruboziarnistego tłucznia granitowego. Ziarna domieszki widoczne są na obu powierzchniach ścianki. Naczynie górą obtaczane. Wypał w atmosferze ubogiej w tlen na kolor brunatny i szary. Datowanie: VIII wiek.

NACZYNIĘ 4: zachowany 1 fr. dolnej części brzuśca. Grubość ścianek naczynia – 9 mm. Gлина schudzona dużą ilością drobno-, średnio- i gruboziarnistego tłuczni granitowego. Ziarna domieszki wychodzą na obie powierzchnie ścianki. Naczynie zostało wygładzone przy użyciu tkaniny. Wypał w atmosferze utleniającej na kolor jasnobezowy i brunatnoszary. Przełom barwy szarej. Datowanie: VIII wiek.

NACZYNIĘ 5: zachowany 1 fr. brzuśca. Grubość ścianek naczynia – 11,5 mm. Gлина schudzona dużą ilością drobno-, średnio- i gruboziarnistego tłuczni granitowego. W domieszce przeważają drobne ziarna. Na obu powierzchniach ścianki widoczne są zarówno zagłębienia po wyrwanych ziarnach domieszki, jak też same ziarna. Naczynie obtaczane. Dobry wypał w atmosferze utleniającej na kolor ceglasty i brunatny. Przełom jednolity barwy ceglastrobrunatnej. Datowanie: VIII-IX wiek.

NACZYNIĘ 6: zachowane 3 fr. brzuśca. Grubość ścianek naczynia: maksymalna 17 mm, minimalna: 13,5 mm. Gлина schudzona średnią ilością drobno- i średnioziarnistego tłuczni granitowego. Naczynie wygładzane. Warunki wypału niemożliwe do utworzenia z powodu trwałego, silnego zabrudzenia fragmentu przez wypełniko wczesnośredniowiecznego obiektu. Datowanie: VIII-IX wiek.

NACZYNIĘ 7: zachowany 1 fr. brzuśca. Grubość ścianek naczynia – 10 mm. Gлина schudzona dużą ilością drobno-, średnio- i gruboziarnistego tłuczni granitowego. Naczynie obtaczane. Na obu powierzchniach fragmentu widoczne są negatywy po ziarnach domieszki. Wypał w atmosferze ubogiej w tlen na kolor szaroczarny i jasnobrunatny z szarymi plamami. Przełom jednolity barwy szaroczarnej. Datowanie: VIII-IX wiek.

NACZYNIĘ 8: zachowany 1 fr. brzuśca. Grubość ścianek naczynia: maksymalna – 10 mm, minimalna – 9 mm. Gлина schudzona średnią ilością drobno- i średnioziarnistego tłuczni granitowego. Naczynie obtaczane. Wypał w atmosferze utleniającej na kolor brunatny i ceglasty. Przełom jednolity barwy szarej. Datowanie: VIII-IX wiek.

NACZYNIĘ 9: (tab. III.6) – zachowane 3 fragmenty górnej i środkowej części brzuśca. Maksymalna średnica brzuśca – ok. 18 cm. Grubość ścianek naczynia: maksymalna – 11,5 mm, minimalna – 9,5 mm. Gлина schudzona dużą ilością domieszki piasku oraz drobno-, średnio- i gruboziarnistego tłuczni granitowego. Wśród domieszki przeważa tłuczeń. Naczynie obtaczane, wewnątrz zaś wygładzane prostopadle do wylewu. Na obu powierzchniach ścianki widoczne są negatywy po wyrwanych ziarnach domieszki. Słaby wypał w atmosferze utleniającej na kolor ceglasty z brunatnymi i szarymi plamami. Przełom warstwowy barwy szarej i brunatnej. Naczynie ornamentowane podwójną, płytko rytą, równoległą do wylewu, falistą linią. Datowanie: IX wiek.

NACZYNIĘ 10: (tab. III.7) – zachowany 1 fr. dolnej i 1 fr. dolnej i środkowej części brzuśca wraz z częścią przydenną. Grubość ścianek: maksymalna – 16 mm, minimalna – 10 mm. Gлина schudzona średnią ilością drobno- i średnioziarnistego tłuczni granitowego. Na obu powierzchniach ścianki naczynia widoczne są liczne ziarna domieszki oraz zagłębienia po wyrwanej domieszce. Naczynie wygładzane prostopadłe do krawędzi wylewu. Wypał w atmosferze ubogiej w tlen na kolor brunatnoczarny. Przełom barwy czarnej. Brzusiec naczynia zdobiony jest podwójną, płytko rytą, równoległą do krawędzi wylewu linią falistą. Datowanie: IX wiek.

NACZYNIĘ 11: (tab. III.3) – 2 fr. wylewu, szyjki oraz górnej i środkowej części brzuśca. Średnica wylewu ok. 22 cm. Grubość ścianek: maksymalna – 9 mm, minimalna – 6,5 mm. Gлина schudzona średnią ilością drobno- i średnioziarnistego tłuczni granitowego. Naczynie obtaczane. Wypał w atmosferze utleniającej. Z naczynia zachowały się 2 fragmenty, z których każdy ma inny kolor. Pierwszy – jasnobrunatnoceglasty, drugi – brunatnoszary. Najprawdopodobniej różnica barw związana jest z warunkami zalegania w obrębie warstwy kulturowej. Przełom fragmentu pierwszego ma barwę ceglastą, zaś drugiego szaro-brunatną. Datowanie: IX wiek.

NACZYNIĘ 12: (tab. II.2) – zachowany 1 fr. wylewu i górnej części brzuśca oraz 1 fr. górnej części brzuśca. Średnica wylewu ok. 14 cm. Grubość ścianek: maksymalna – 7 mm, minimalna – 5 mm. Gлина schudzona małą ilością piasku i średnią ilością drobno- i średnioziarnistego tłuczni granitowego. Naczynie obtaczane. Na obu powierzchniach ścianki naczynia widoczne są liczne zagłębienia po ziarnach domieszki. Wypał w atmosferze ubogiej w tlen na kolor brunatnoszary. Przełom barwy szaro-czarnej. Naczynie ornamentowane dwiema, płytko rytymi, równoległymi do krawędzi wylewu, prostymi liniami. Datowanie: IX wiek.

NACZYNIĘ 13: (tab. II.4) – zachowany 1 fr. wylewu i górnej części brzuśca. Średnica wylewu ok. 22 cm. Grubość ścianek naczynia: maksymalna – 10 mm, minimalna – 6 mm. Gлина schudzona średnią ilością drobno- i średnioziarnistego tłuczni granitowego. Wylew, szyjka i górna część brzuśca są obtaczane, zaś reszta zachowanej powierzchni naczynia wygładzana prostopadłe do krawędzi wylewu. Wypał w atmosferze utleniającej na kolor jasnobrunatny. Przełom barwy szaro-brunatnej. Naczynie ornamentowane jest przy przejściu brzuśca w szyjkę podwójną, płytko rytą, równoległą do krawędzi wylewu, linią falistą oraz nieregularną linią falistą w dolnej części brzuśca. Datowanie: IX wiek.

NACZYNIĘ 14: (tab. III.2) – zachowany 1 fr. wylewu i szyjki. Średnica wylewu ok. 18 cm. Grubość ścianek naczynia: maksymalna – 12 mm, minimalna – 9 mm. Gлина schudzona dużą ilością piasku i tłuczni granitowego. Ziarna tłuczni są małe i średniej wielkości. Naczynie obtaczane. Wypał w atmosferze utleniającej przy

małym dostępem powietrza do wewnątrz naczynia. Barwa ścianki: powierzchnia zewnętrzna – ceglasta, wewnętrzna szaroczarna. Przełom barwy czarnej. Datowanie: IX wiek.

NACZYNIĘ 15: (tab. III.4) – zachowany 1 fr. wylewu i szyjki. Średnica wylewu ok. 17 cm. Grubość ścianek naczynia: maksymalna – 11 mm, minimalna – 10 mm. Gлина schudzona dużą ilością drobnoziarnistego tłucznia granitowego. Naczynie obtaczane. Wypał w atmosferze utleniającej na kolor ceglasty z szarymi plamami i jasnobrunatny. Przełom warstwowy, barwy ceglastej i szaroczarnej. Naczynie ornamentowane przy przejściu brzuśca w szyjkę rytym równolegle do wylewu prostym pasmem. Jest to być może fragment większego wątku ornamentacyjnego. Datowanie: IX wiek.

NACZYNIĘ 16: zachowane 3 fr. z brzuśca. Grubość ścianek naczynia 13 mm. Gлина schudzona średnią ilością drobnoziarnistego tłucznia granitowego. Naczynie obtaczane. Wypał w atmosferze utleniającej na kolor ceglasty. Przełom barwy ceglastej z czarnymi smugami. Na przełomie widoczne są wyraźne ślady łączenia wałków gliny. Datowanie: IX wiek.

NACZYNIĘ 17: (tab. III.9) – zachowany 1 fr. brzuśca. Grubość ścianki naczynia: maksymalna – 8,5 mm, minimalna – 6 mm. Gлина schudzona średnią ilością drobno- i średnioziarnistego tłucznia granitowego. Naczynie wygładzane prostopadłe do krawędzi wylewu. Wypał w atmosferze utleniającej na kolor ceglasty z ciemnobrunatnymi plamami. Naczynie ornamentowane dwiema, płytko rytymi, równoległymi do wylewu liniami falistymi oraz rytymi niżej dwiema prostymi liniami. Dolna z linii falistych oraz dolna linia prosta są bardzo słabo czytelne. Datowanie: IX wiek.

NACZYNIĘ 18: (tab. III.8) – zachowany 1 fr. brzuśca. Grubość ścianki naczynia: maksymalna – 11 mm, minimalna – 10 mm. Gлина schudzona średnią ilością piasku oraz drobnoziarnistego tłucznia granitowego. Naczynie obtaczane. Wypał w atmosferze utleniającej przy małym dostępem powietrza do wnętrza naczynia. Barwa ścianki: powierzchnia zewnętrzna – ciemnoceglasta, wewnętrzna – szaroczarna. Przełom warstwowy barwy ciemnoceglastej i szaroczarnej. Naczynie ornamentowane pięcioma liniami falistymi, rytymi płytko przy pomocy grzebienia. Datowanie: IX wiek.

NACZYNIĘ 19: (tab. III.4) – zachowany 1 fr. wylewu. Średnica wylewu ok. 14 cm. Grubość ścianek naczynia: maksymalna – 7 mm, minimalna – 6 mm. Gлина schudzona średnią ilością drobnoziarnistego tłucznia granitowego. Naczynie obtaczane. Wypał w atmosferze utleniającej na kolor jasnoceglasty. Przełom jednolity barwy beżowej. Datowanie: IX wiek.

NACZYNIĘ 20: (tab. III.5) – zachowany 1 fr. brzuśca. Grubość ścianek naczynia 10 mm. Gлина schudzona średnią ilością piasku oraz drobnoziarnistego tłuczni granitowego. Naczynie obtaczane. Wypał w atmosferze utleniającej na kolor beżowy i jasnoceglasty. Fragment ornamentowany pojedynczą linią falistą, rytą na głębokość ok. 1 mm, równoległą do krawędzi wylewu. Datowanie: IX wiek.

NACZYNIĘ 21: zachowany 1 fr. brzuśca nowożytnego naczynia siwionego.

NACZYNIĘ 22: zachowane 2 fr. brzuśca nowożytnego naczynia siwionego.

Ponadto w wypełniku jamy natrafiono na 10 drobnych fragmentów ceramiki, które datować można na VIII-IX wiek.

ANALIZA MATERIAŁU ZABYTKOWEGO

I. ZABYTKI KAMIENNE

W trakcie badań prowadzonych w 1992 roku odkryto dwa zabytki kamienne: odłupkę z siekiery krzemiennej i fragment płyty szlifierskiej.

Siekiera, z której pochodzi odłupka wykonana została z krzemienia narzutowego barwy białej z lekkim odcieniem szarości. Powierzchnia górna odłupka jest w całości wygładzona. Na krawędzi przeciwległej do partii piętково – sęczkowej znajduje się kilka drobnych załuskań. Piętka ścieniona jest pojedynczym odbiciem. Forma odłupka nie pozwala na określenie czy pochodzi on z siekiery czworo- czy dwuściennej. Jego chronologię można jedynie ogólnie określić na neolit – wczesną epokę brązu.

Fragment płyty szlifierskiej, to płaska płytka z twardego kamienia z dużą zawartością kwarcu, barwy szarobiałej z różowym odcieniem. Na dwóch największych powierzchniach płytki struktura kamienia nosi ślady zatarcia. Kształtem płyta zbliżona jest do wycinka koła o promieniu około 4 cm.

Chronologia zabytku jest trudna do określenia. Fakt odkrycia go w wypełniku wczesnośredniowiecznego obiektu sugeruje datowanie płytki na ten właśnie okres.

Z badań w 1993 roku pochodzą trzy zabytki krzemienne. Są to: mikrolityczny wiórek z rdzenia jednopiętowego z sęczkiem ścienionym pojedynczym odbiciem i mikroretuszem na jednej z krawędzi (tab. I.1), wyeksploatowany łuszczeń (tab. I.3) oraz łuszczeńka (tab. I.4) z sęczkiem ścienionym serią odbić i mikroretuszem na krawędziach. Zabytki wykonane techniką łuszczeniową odkryto w obrębie 1 i 2 warstwy mechanicznej wykopu I, natomiast mikrolityczny wiórek pochodzi z 3 warstwy mechanicznej wykopu IV. Wiórek krzemienisty stanowi ślad osadnictwa mezolitycznego, zaś łuszczeń i łuszczeńkę można jedynie ogólnie datować na okres od mezolitu po wczesną epokę brązu.

II. CERAMIKA

W zespole ceramiki pochodzącej z wypełniska wczesnośredniowiecznej jamy, poza trzema fragmentami nowożytniej ceramiki siwionej, wydzielić można cztery grupy chronologiczne. Do grupy pierwszej należy naczynie nr 1, do grupy drugiej – naczynia 2, 3, 4, do grupy trzeciej – naczynia 5, 6, 7 i 8, zaś do grupy czwartej naczynia 9-20.

Naczynia z dwóch pierwszych grup, datowanych na koniec VII/początek VIII oraz na VIII wiek, wykazują znaczne podobieństwo pod względem technologicznym i stylistycznym. Są to duże, niezdobione, często asymetryczne, esowate garnki o średnicy ok. 18-23/24 cm. Ich masa ceramiczna zawiera dużą lub średnią ilość domieszki granitowego tłucznia o granulacji ziarna od małej do dużej. Ścianki naczyń są grube: od 6,5 do 13 mm, niestarannie wykończone, przez co na ich powierzchni często można obserwować ślady budowy naczynia. Trzy z nich są górą obtaczane, zaś powierzchnia czwartego nosi ślady wygładzania za pomocą tkaniny. Wszystkie naczynia odznaczają się słabym wypałem, odbywającym się w zmiennych warunkach.

W grupie trzeciej znalazły się mało charakterystyczne fragmenty brzuśców naczyń, które na podstawie cech technologicznych datować można na okres od początku VIII do końca IX wieku włącznie.

Grupa czwarta obejmuje 12 naczyń datowanych na wiek IX, chociaż nie można wykluczyć, że chronologia części z nich obejmuje też wiek VIII. Są to, podobnie jak w poprzednich grupach, fragmenty garnków, z których duża część to formy esowate. Możliwe do odtworzenia średnice wylewów – od ok. 14 do 22 cm wskazują, iż były to naczynia średnich i dużych rozmiarów. W porównaniu z grupami pierwszą i drugą w obrębie ceramiki należącej do grupy czwartej obserwuje się zmianę receptury masy ceramicznej. Wśród domieszek schudzających glinę obok tłucznia granitowego pojawia się piasek. Obie domieszki występują w proporcjach równych bądź też ilościowo przeważa tłuczeń granitowy. Jednocześnie widoczna jest tendencja do zwiększania się udziału frakcji drobnych wśród ziaren domieszki. Powierzchnie naczyń obtoczone są bardziej starannie, a obok fragmentów niezdobionych występuje też ceramika zdobiona pojedynczymi bądź też grupami falistymi linii rytych, rzadziej zaś liniami prostymi. Ornament linii falistej wraz z częściowym obtaczaniem można przyjąć za element datujący fragmenty naczyń z grupy czwartej⁷.

Istnieją dwie możliwości interpretacji ceramiki z wypełniska wczesnośredniowiecznej jamy. Pierwsza pozwala traktować ją jako dwa oddzielne zespoły odpowiadające dwóm fazom użytkowania obiektu. Starszej – datowanej od schyłku VII lub początku VIII do końca VIII wieku i młodszej – przypadającej na wiek IX. Zabytki te można również traktować jako zwarty zespół, którego ramy chronologiczne odpowiadają wiekowi IX. Mielibyśmy wówczas do czynienia z obiektem, w obrębie którego obok ceramiki zaawansowanej technologicznie występują naczynia o cechach zbliżających je pod względem składu masy garncarskiej, grubości ścianki,

faktury powierzchni i warunków wypału do ceramiki typu praskiego⁸, Możliwość współwystępowania tego typu naczyń została przedstawiona przez W. Hensla⁹. Jako elementy datujące całość zespołu należałoby wówczas przyjąć fragmenty naczyń obtaczanych, o rozwiniętym profilu, które przeważają ilościowo w zespole¹⁰.

Do zabytków ceramicznych odkrytych w 1993 roku należą: ceramika naczyniowa kultury niemeńskiej, fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych oraz polepa.

CERAMIKA KULTURY NIEMEŃSKIEJ

Ze stanowiska 119 w Surażu znane są łącznie 23 fragmenty tej ceramiki. Pochodzą one z 4 i 5 warstwy mechanicznej wykopu III oraz z warstw 3-6 wykopu IV. Tylko w obrębie 6 warstwy mechanicznej wykopu IV fragmenty naczyń kultury niemeńskiej stanowiły jedyny materiał zabytkowy. W pozostałych przypadkach z ceramiką tą współwystępowały zabytki wczesnośredniowieczne i nowożytnie.

Ceramika kultury niemeńskiej reprezentowana jest przez drobne (nie przekraczające wielkością 9 cm²) fragmenty pochodzące z brzuśców naczyń. Średnia grubość ścianek naczyń mieści się w przedziale od 5 do 7 mm, tylko w wypadku dwóch fragmentów wynosi ona 9-11 mm. Gлина schudzona jest najczęściej małą lub średnią ilością drobno- i średnioziarnistego tłuczni granitowego. Ponadto w wypadku dwóch fragmentów z warstwy 4 wykopu III stwierdzono występowanie obok tłuczni granitowego również tłuczni ceramicznego, zaś glina jednego fragmentu z warstwy 3 wykopu IV schudzona była domieszką roślinną. Powierzchnia wewnętrzna ścianek naczyń jest przeważnie starannie wygładzona, natomiast powierzchnia zewnętrzna przetarta ostrą miotelką (tab. I.7) lub starannie wygładzona. Powierzchnie i przełomy wszystkich fragmentów są barwy beżowej lub ceglastej, co wskazuje na wypał w atmosferze utleniającej. Poza jednym wyjątkiem (tab. I.6) ceramika jest nieornamentowana. Charakterystyczne przecieranie powierzchni miotelką z trawy lub ich wygładzanie, pozwala wiązać omawiane zabytki z fazą II – łysogórską i fazą III – dobroberską kultury niemeńskiej¹¹.

Liczne analogie do ceramiki kultury niemeńskiej z Suraża stanowisko 119 zawiera zbiór fragmentów naczyń tej kultury ze stanowiska 1 w Sośni, woj. łomżyńskie oraz ze stanowisk 1 i 2 w Woźnej Wsi, woj. łomżyńskie¹². Skład masy ceramicznej, grubość ścianek i faktura powierzchni pozwalają wiązać ceramikę z Suraża ze wszystkimi czterema grupami wydzielonymi dla tego typu zabytków z Sośni oraz z ceramiką typu sośnieńskiego z Woźnej Wsi¹³.

Niestety brak jest przesłanek pozwalających na powiązanie ceramiki kultury niemeńskiej i odłupka z gładzonej siekiery znalezionej w wypełnisku jamy zniszczonej częściowo przez wczesnośredniowieczny obiekt. Gdyby obie kategorie zabytków były jednoczasowe, to odłupek ten można byłoby wiązać z fazą III – dobroberską kultury niemeńskiej¹⁴.

Ślady osadnictwa kultury niemeńskiej datowane są na neolit – wczesną epokę brązu¹⁵.

CERAMIKA DATOWANA NA VIII WIEK

W trakcie badań wykopaliskowych w 1993 roku odkryto tylko jeden fragment naczynia datowanego na VIII wiek (tab. IV.11). Wystąpił on w obrębie 4 warstwy mechanicznej wykopu III. W warstwie tej odkryto też ceramikę kultury niemeńskiej, ceramikę wczesnośredniowieczną z fazy C według W. Hensla oraz zabytki nowożytnie.

Jest to fragment wylewu i szyjki o grubości ścianki 8-9 mm. Gлина schudzona jest dużą ilością drobno-, średnio- i gruboziarnistego tłuczni granitowego. Ziarna domieszki widoczne są na obu powierzchniach fragmentu. Naczynie górą obtaczane, wypalone w atmosferze utleniającej przy małym dostępie powietrza do wnętrza. Barwa powierzchni: zewnętrznej – brunatna, wewnętrznej – czarna z brunatnymi plamami. Przełom jednolity koloru brunatno-czarnego.

CERAMIKA DATOWANA NA VIII-IX WIEK

W grupie tej znalazły się fragmenty naczyń, które na podstawie cech technologicznych datować można ogólnie na VIII-IX wiek. Pochodzą one z warstw 1-5 wykopu III oraz z warstwy 4 wykopu IV. Poza ceramiką z 5 warstwy wykopu III we wszystkich pozostałych przypadkach ceramika wczesnośredniowieczna współwystępowała z zabytkami nowożytnymi.

Są to przeważnie niewielkie fragmenty z brzuśców naczyń (wielkość ok. 70% fragmentów nie przekracza 9 cm²). Grubość ścianek naczyń waha się w granicach 4-18 mm, przy czym najczęściej występują fragmenty o grubości od 6 do 11 mm (ok. 72% zbioru). Gлина schudzona średnią lub dużą ilością domieszki drobno-, średnio- i gruboziarnistego tłuczni granitowego. Często obok tłuczni jako domieszka schudzająca pojawia się żwir dorównujący pod względem ilości i wielkości ziaren tłuczniowi granitowemu. Największe zaobserwowane ziarno żwiru miało wymiary: 6,5 × 10 mm i zajmowało całą szerokość przełomu. W ceramice z 5 warstwy wykopu III oraz 4 warstwy wykopu IV obok tłuczni granitowego wystąpiła domieszka piasku. Ziarna domieszki wychodzą często na obie powierzchnie. Powierzchnie ceramiki są wygładzane lub obtaczane. Wypał w atmosferze utleniającej często przy małym dostępie powietrza do wnętrza naczynia. Barwa powierzchni: zewnętrznej – ceglasta i brunatna, często z szarymi i czarnymi plamami, wewnętrznej – brunatna lub czarna. Przełom warstwowany, czarno-brunatny, często rozwarstwiony przez ziarna domieszki. Poza jednym wyjątkiem (tab. IV.12) ceramika jest nieornamentowana.

Oddzielnego omówienia wymaga pochodzący z 5 warstwy wykopu III fragment dna i części przydennej naczynia lepionego na desce (tab. IV.14). Grubość dna – ok. 21 mm, ścianki – ok. 14 mm. Gлина schudzona dużą ilością piasku oraz drobno- i średnioziarnistego tłuczni granitowego. Masa ceramiczna słabo wyrobiona – ziarna domieszki tworzą koncentracje na przełomie. Wypał w atmosferze

utleniającej na kolor brunatny i brunatno-szary. Przełom jednolity barwy brunatno-ceglastej. Na dnie naczynia zachowały się wyraźnie czytelne negatywy desek. Jest to najprawdopodobniej fragment prażnicy – naczynia służącego do przechowywania i prażenia ziarna¹⁶. Od podobnych tego typu znalezisk z terenu Polski odróżnia ją jednak występowanie w masie ceramicznej domieszki mineralnej¹⁷.

CERAMIKA DATOWANA NA IX WIEK

Ceramika datowana na IX wiek pochodzi z warstwy 1 i 3 wykopu III oraz warstwy 2 wykopu IV. Są to niewielkie fragmenty (84,6% zbioru ma wielkość mniejszą niż 9 cm²) wylewów, brzuśców i den. Ceramika ta współwystępuje z zabytkami o chronologii nowożytnej.

Grubość ścianek naczyń wynosi od 5 do 13 mm, przy czym najczęściej występują fragmenty o grubości ścianki 6-10 mm (ok. 78% zbioru). Gлина schudzona jest średnią lub dużą ilością piasku oraz drobno- i średnioziarnistego tłucznia granitowego. Proporcje ilościowe między piaskiem i tłuczniem są równe, bądź też przeważa jeden ze składników. Masa ceramiczna starannie przygotowana. Ziarna domieszki wychodzą na obie powierzchnie. Naczynia są obtaczane. Wypał w atmosferze utleniającej na kolor ceglasty, brunatny, a niekiedy brunatny z szarymi plamami. Przełom jednolity lub warstwowany, przeważnie barwy szarej. Część fragmentów zdobiona jest płytko rytym ornamentem linii falistych (tab. IV.7,8,15).

CERAMIKA DATOWANA NA 1 POŁOWĘ X WIEKU

Fragmenty naczyń datowane na 1 połowę X wieku datowana jest ceramika odnaleziona w obrębie 2, 4 i 5 warstwy wykopu III, 2 i 3 warstwy wykopu IV oraz w rowie gospodarczym – wykopie VI na głębokości ok. 0,7 m od stropu humusu. Są to niewielkie fragmenty (ok. 83,4% zbioru ma wielkość mniejszą niż 9 cm²) brzuśców naczyń oraz jeden fragment wylewu i części szyjki. Za wyjątkiem ceramiki z 5 warstwy wykopu III fragmenty naczyń z 1 połowy X wieku współwystępowały z zabytkami o chronologii nowożytnej.

Grubość ścianek naczyń wynosi od 5 do 13 mm, przy czym ok. 75% zbioru stanowią fragmenty o grubości od 7 do 10 mm. Gлина schudzona jest średnią lub dużą ilością piasku oraz drobno- i średnioziarnistego tłucznia granitowego. Proporcje ziaren piasku i tłucznia są równe, niekiedy zaś zaznacza się niewielka przewaga piasku. Naczynia obtaczane, wypalone w atmosferze utleniającej, niekiedy z ograniczonym dostępem powietrza do wnętrza naczynia. Barwa powierzchni zewnętrznych ceglasta lub brunatna, wewnętrznych: brunatna lub czarna. Przełom jednolity lub warstwowany, przeważnie barwy szarej. Znaczna część fragmentów zdobiona jest rytymi, prostymi liniami lub pasmami (tab. IV.1-6,9,10,13,16). Ornament ten, obok cech technologicznych, możemy przyjąć za element datujący opisaną wyżej grupę ceramiki¹⁸.

Wczesnośredniowieczna ceramika odkryta w trakcie badań prowadzonych w 1993 roku nawiązuje pod względem cech technologicznych i stylistycznych do fragmentów naczyń pochodzących z wypełniska wczesnośredniowiecznego obiektu. Cechą nieodnotowaną wśród ceramiki pochodzącej z badań w 1992 roku jest używanie żwiru jako domieszki schudzającej masę ceramiczną. W zbiorze fragmentów naczyń z wypełniska jamy wczesnośredniowiecznej nie wystąpiła też ceramika o cechach naczyń z 1 połowy X wieku.

Analogie dla ceramiki z Suraza znajdujemy wśród zabytków odkrytych w trakcie badań kompleksu osadniczego w Niewiadomej – na grodzisku i osadach 4,5,8. Ich datowanie zamyka się w granicach: VI-VII oraz VII-IX wiek¹⁹. Swoje odpowiedniki posiada ona również wśród fragmentów naczyń z grodzisk z Chodlika²⁰ (tab. VI), Krzesku-Królowej Niwie²¹ i Haćkach²².

POLEPA

Fragment polepy odkryto w obrębie 6 warstwy mechanicznej wykopu III. Gлина schudzona jest dużą ilością domieszki roślinnej (słomy lub trawy) oraz drobnoziarnistym tłucznem granitowym. Bryłka wypalona jest na kolor ceglasty z jasnobrunatnymi plamami.

Polepę wiązać można zarówno z obiektem datowanym na neolit – wczesną epokę brązu, jak też z wczesnośredniowieczną jamą.

Mimo, iż wykop III został zlokalizowany w bezpośrednim sąsiedztwie wczesnośredniowiecznego obiektu, znajdującego w jego obrębie materiału zabytkowego nie udało się połączyć z zabytkami odkrytymi w 1992 roku.

Odkryte na stanowisku 119 w Surazu zabytki z mezolitu i neolitu – wczesnej epoki brązu można jedynie traktować jako ślady osadnictwa z tych epok. Natomiast interpretacja funkcji wczesnośredniowiecznego obiektu, z którego zachowała się część wypełniska o wymiarach 1,9×1,0 m jest bardziej złożona²³. Prowadzone w 1993 roku badania nie ujawniły dalszej części wypełniska jamy. W związku z tym należy przyjąć, iż jej maksymalna szerokość nie przekraczała 1,5 m (ryc. 2). Niemożliwe jest natomiast odtworzenie nawet przybliżonej długości wypełniska obiektu. Powierzchnia użytkowa jamy nie przekraczała jednak zapewne 3,0 do 4,4 m². Jej dno, w stosunku do współczesnej powierzchni użytkowej, znajdowało się na głębokości około 1,1 m. Pierwotnie jama była płytsza o czym świadczy znaczna miąższość humusu w wykopie III. Jego warstwa osiągała do 0,5 m grubości, co w połączeniu z ukształtowaniem powierzchni stanowiska jednoznacznie przemawia za postępującą agradacją terenu. Pierwotną głębokość jamy można szacować na około 0,6 m. Pozwala to, pod względem stopnia zagłębienia w podłoże określić ją jako „półziemiankę”²⁴.

Rozpoznana dotychczas zabudowa wczesnośredniowiecznych osad z Mazowsza i Podlasia obejmuje głównie obiekty w różnym stopniu zagłębione w podłoże²⁵. Jamy uznane za pozostałości mieszkalnych ziemianek i półziemianek, to owalne

lub prostokątne w planie obiekty, w obrębie których natrafiono na pozostałości paleniska lub pieca²⁶. Ich powierzchnia przekracza zazwyczaj 6 m², a w wypadku kwadratowych ziemianek i półziemianek datowanych na VI-początek VIII wieku średnia powierzchnia domostwa wynosiła 13,25 m²²⁷.

Jako jamy o charakterze gospodarczym interpretowane są obiekty o nieregularnym, owalnym lub kolistym zarysie poziomym i nieckowatym lub workowatym przekroju pionowym²⁸. Ich powierzchnia wynosiła w większości przypadków od około 2,0×1,1 m do około 3,6×2,0 m, a głębokość rzadko przekraczała 0,8 m²⁹. Kształt jamy uwarunkowany był często przez piaszczyste podłoże. Rozchylone ściany oraz niewielka głębokość chroniła je przed zawaleniem się³⁰. Warstwa spalenizny odkryta przy zachodnim skraju wypełniła jamy mogła być pozostałością po konstrukcji wzmacniającej ściany obiektu. Prawdopodobnie wzniesiono ją w konstrukcji szkieletowej, wypełnionej dranicami lub plecionką³¹ (ryc. 3). W trakcie badań prowadzonych w 1992 roku nie natrafiono na żadne ślady, które mogłyby stanowić relikty dachu. Był on najprawdopodobniej wzniesiony na konstrukcji slegowej. Belki slegowe opierały się bezpośrednio na ścianach budynku lub powierzchni gruntu, przez co nie pozostawiły uchwytnych archeologicznie śladów³². Jedynymi znaleziskami, które można hipotetycznie wiązać z konstrukcją dachu są wtórnie przepalone małej i średniej wielkości kamienie odkryte w obrębie wypełniaka jamy.

Wielkość obiektu, brak śladów paleniska lub pieca, a także występowanie fragmentów dużych naczyń, być może o charakterze zasobowym³³, pozwalają określić jego funkcję jako jamę o przeznaczeniu gospodarczym. Towarzyszyła ona zapewne nieodkrytemu dotychczas obiektowi mieszkalnemu. Intensywnie czarne zabarwienie jej wypełniaka wskazuje, iż w końcowej fazie użytkowania uległa ona spaleni.

Równie problematyczna jest interpretacja charakteru osadnictwa wczesnośredniowiecznego, którego ślady odkryto na stanowisku 119 w Suraziu. Ich lokalizacja odpowiada warunkom środowiskowym preferowanym przez osadnictwo tego okresu. Jako miejsce do założenia osady wybierano wówczas obszary położone na dobrze nasłonecznionej terasie nadzalewowej, co ułatwiało eksploatację gospodarczą doliny rzecznej i skraju wysoczyzny³⁴.

Osiedla takie na Mazowszu i Podlasiu miały najczęściej powierzchnię od 90×100 do 100×150 m, co odpowiada wczesnośredniowiecznym osadom średniej wielkości znanym z terenów całej Polski³⁵. Rozplanowanie zabudowy w obrębie tego typu osad wykazuje związek z układem liniowym bądź rzędownym (domy stały wzdłuż jednej ulicy), a niekiedy również kolistym, przy czym odległości pomiędzy poszczególnymi zabudowaniami wahają się od 2 do 45 metrów³⁶. W ich obrębie funkcjonowało jednocześnie od kilku do kilkunastu domów³⁷. Przebadana w ciągu dwóch sezonów powierzchnia około 45 m² nie pozwala więc na jednoznaczne określenie charakteru śladów wczesnośredniowiecznego osadnictwa.

PRZYPISY

- 1 Badania finansował KZA w Białymstoku. W 1992 roku badania ratownicze prowadził mgr J. Maciejczuk. W 1993 roku kierowali nimi: mgr mgr M. Karczewski i J. Maciejczuk. Oni też są autorami określeń chronologicznych i kulturowych zawartych w publikacji.
- 2 Odkrycia dokonał Tadeusz Laskowski – właściciel posesji położonej przy ulicy 11 Listopada.
- 3 Suraż, stanowisko 119, „Informator Archeologiczny” za 1993 rok, w druku.
- 4 Fakt wystąpienia trzech fragmentów nowożytnych naczyń siwionych w zespole ceramiki pochodzącej z wypełniska wczesnośredniowiecznej jamy gospodarczej związany jest najprawdopodobniej z okolicznościami odkrycia obiektu. Odkrywca – T. Laskowski dostarczył mgr. J. Maciejczukowi odnalezione przez siebie fragmenty naczyń, wśród których mogła się znaleźć ceramika siwa pochodząca z nowożytniej warstwy kulturowej zalegającej nad wczesnośredniowieczną jamą.
- 5 Chronologia ceramiki wczesnośredniowiecznej została zweryfikowana przez prof. W. Szymańskiego i mgr. A. Moszczyńskiego, którym autor chciałby w tym miejscu złożyć serdeczne podziękowania za okazaną pomoc.
- 6 Wielkość i ilość ziaren domieszki określono w stosunku do grubości przelomu.
- 7 A. Buko, *Ceramika wczesnopolska. Wprowadzenie do badań*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1990, s. 320; K. Jażdżewski, *Ceramika*, [w:] *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. 1, cz. 2, pod red. W. Kowalenki, G. Labudy, T. Lehra-Spławińskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, s. 232.
- 8 I. Hasegawa, *Chronologia i rozprzestrzenienie ceramiki typu praskiego w Europie Środkowej*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Nr 21:1975, s. 27.
- 9 W. Hensel, *Z badań nad polską ceramiką wczesnośredniowieczną*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 2:1956, s. 165.
- 10 Z. Hilczerońska, *Z badań nad genezą ceramiki wczesnośredniowiecznej*, „Archeologia Polski”, t. VIII:1963, z. 2, s. 325; M. Parczewski, *Początki kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1988, s. 74; A. Buko, op. cit., s. 323.
- 11 A. Kempisty, *Kultury paraneolityczne*, [w:] *Pradzieje ziem polskich*, pod red. J. Kmiecińskiego, Warszawa-Łódź 1989, s. 204-207.
- 12 E. Kempisty, H. Więckowska, *Osadnictwo z epoki kamienia i wczesnej epoki brązu na stanowisku 1 w Sośni, woj. łomżyńskie*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1983, s. 44-45; E. Kempisty, Z. Sulgostowska, *Osadnictwo paleolityczne, mezolityczne i paraneolityczne w rejonie Woźnej Wsi, woj. łomżyńskie*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991, s. 55-56.
- 13 Ibidem.
- 14 A. Kempisty, op. cit., s. 307.
- 15 Ibidem, s. 318.
- 16 M. Parczewski, op. cit., s. 75.
- 17 Ibidem.
- 18 K. Jażdżewski, op. cit., s. 232.
- 19 M. Miśkiewiczowa, *Kompleks osadniczy w Niewiadomej, woj. siedleckie na tle osadnictwa środkowego Pobuża we wczesnym średniowieczu*, [w:] *Dzieje Sokółowa Podlaskiego i jego regionu*, pod red. J. Kazimierskiego, Warszawa 1981, s. 11 – ryc. 3, 5, 7, 12, 22-23, 26, 29.
- 20 A. Gardawski, *Chodlik, wczesnośredniowieczny zespół osadniczy*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, ryc. 52, tab. 1, 4, 5, 8.
- 21 J. Górską, L. Paderewską, J. Prygałą, W. Szymański, *Grodziska Mazowsza i Podlasia (w granicach dawnego województwa warszawskiego)*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1976, s. 75, ryc. 113 a, c.
- 22 Dokumentacja znajduje się w archiwum KZA w Białymstoku; Haćki, stanowisko 2, „Informator Archeologiczny”, 1973, s. 176-177.
- 23 Suraż, stanowisko 119, „Informator Archeologiczny”, 1992, w druku.
- 24 Z. Podwińska, *Zabudowa wiejska*, [w:] *Historia kultury materialnej Polski w zarysie*, t. I, pod red. M. Dębińskiej, Z. Podwińskiej, Wrocław-Warszawa-Kraków 1978, s. 202-208.

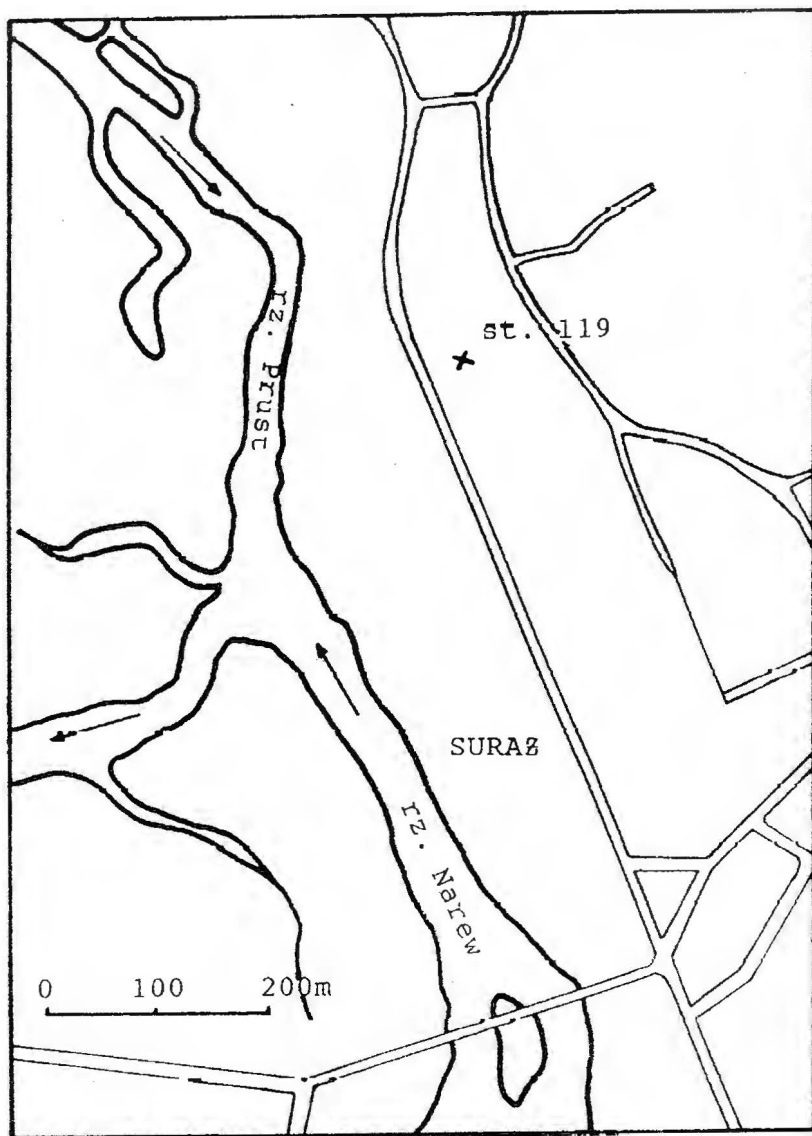
- 25 M. Miśkiewiczowa, *Mazowsze wschodnie...*, s. 49-50.
- 26 Ibidem, s. 50; M. Miśkiewiczowa, *Kompleks osadniczy w Niewiadomej...*, s. 22; Z. Kobyliński, *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1988, s. 93.
- 27 Z. Kobyliński, op. cit., s. 100.
- 28 M. Miśkiewiczowa, *Kompleks osadniczy w Niewiadomej...*, s. 22; M. Miśkiewiczowa, *Mazowsze wschodnie...*, s. 50; M. Parczewski, op. cit., s. 61.
- 29 M. Miśkiewiczowa, *Mazowsze wschodnie...*, s. 60.
- 30 M. Miśkiewiczowa, *Kompleks osadniczy w Niewiadomej...*, s. 22.
- 31 T. Żurowski, *Budownictwo*, [w:] *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. 1, cz. 1, pod red. W. Kowalenki, G. Labudy, T. Lehra-Splawińskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, s. 174, 178.
- 32 Ibidem, s. 179.
- 33 Występowanie dużych naczyń w wypełniakach jam odkrywanych w obrębie osad przemawia za gospodarczym charakterem tych obiektów – informacja ustna prof. W. Szymańskiego.
- 34 W. Szymański, *Mazowsze w początkach wczesnego średniowiecza*, [w:] *Badania archeologiczne na Mazowszu i Podlasiu*, pod red. A. Kempisty i S. K. Kozłowskiego, Warszawa 1975, s. 115.
- 35 Z. Kobyliński, op. cit., s. 121.
- 36 Ibidem, s. 123-128; M. Miśkiewiczowa, *Mazowsze wschodnie...*, s. 49.
- 37 W. Szymański, op. cit.

BIBLIOGRAFIA

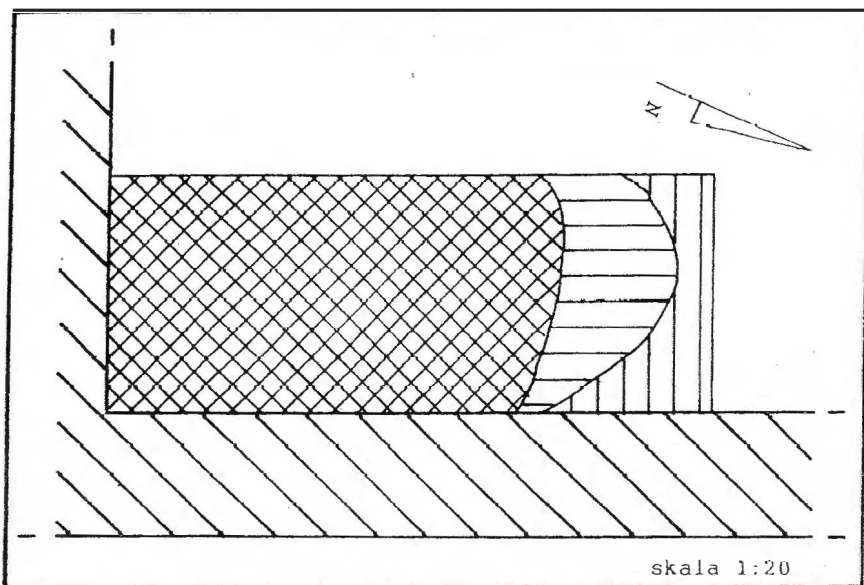
- Buko A., *Ceramika wczesnopolska. Wprowadzenie do badań*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1990.
- Gardawski A., *Chodlik, wczesnośredniowieczny zespół osadniczy*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970.
- Górska J., Paderewska L., Prygała J., Szymański W., *Grodziska Mazowsza i Podlasia (w granicach dawnego województwa warszawskiego)*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1976.
- Haćki stanowisko 2, „Informator Archeologiczny”, 1973, s. 176-177.
- Hasegawa I., *Chronologia i rozprzestrzenienie ceramiki typu praskiego w Europie Środkowej*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Nr 21:1975.
- Hensel W., *Z badań nad polską ceramiką wczesnośredniowieczną*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 2:1956, ss. 160-167.
- Hilczerówna Z., *Z badań nad genezą ceramiki wczesnośredniowiecznej*, „Archeologia Polski”, t. VIII:1963, z. 2, ss. 318-331.
- Jajdzewski K., *Ceramika*, [w:] *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. 1, cz. 2, pod red. W. Kowalenki, G. Labudy, T. Lehra-Splawińskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, s. 231-234.
- Kempisty A., *Kultury paraneolityczne*, [w:] *Pradzieje ziem polskich*, pod red. J. Kmiecińskiego, Warszawa-Łódź 1989, s. 204-207.
- Kempisty E., Więckowska H., *Osadnictwo z epoki kamienia i wczesnej epoki brązu na stanowisku 1 w Sośni, woj. łomżyńskie*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1983.

- Kempisty E., Sulgostowska Z., *Osadnictwo paleolityczne, mezolityczne i paraneolityczne w rejonie Woźnej Wsi, woj. łomżyńskie*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991.
- Kobyliński Z., *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1988.
- Miśkiewiczowa M., *Mazowsze wschodnie we wczesnym średniowieczu*, Warszawa 1981.
- Miśkiewiczowa M., *Kompleks osadniczy w Niewiadomej, woj. siedleckie na tle osadnictwa środkowego Pobuża we wczesnym średniowieczu*, [w:] *Dzieje Sokołowa Podlaskiego i jego regionu*, pod red. J. Kazimierskiego, Warszawa 1981, ss. 7-40.
- Parczewski M., *Początki kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1988.
- Podwińska Z., *Zabudowa wiejska*, [w:] *Historia kultury materialnej Polski w zarysie*, t. I, pod red. M. Dębińskiej, Z. Podwińskiej, Wrocław-Warszawa-Kraków 1978.
- Suraż, stanowisko 119, „Informator Archeologiczny”, za 1992 rok (w druku).
- Szymański W., *Mazowsze w początkach wczesnego średniowiecza*, [w:] *Badania archeologiczne na Mazowszu i Podlasiu*, pod red. A. Kempisty i S. K. Kozłowskiego, Warszawa 1975, ss. 113-123.
- Vana Z., *Świat dawnych Słowian*, Artia Interpress 1985.
- Żurowski T., *Budownictwo*, [w:] *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. 1, cz. 1, pod red. W. Kowalenki, G. Labudy, T. Lehra-Spławińskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, ss. 174-180.

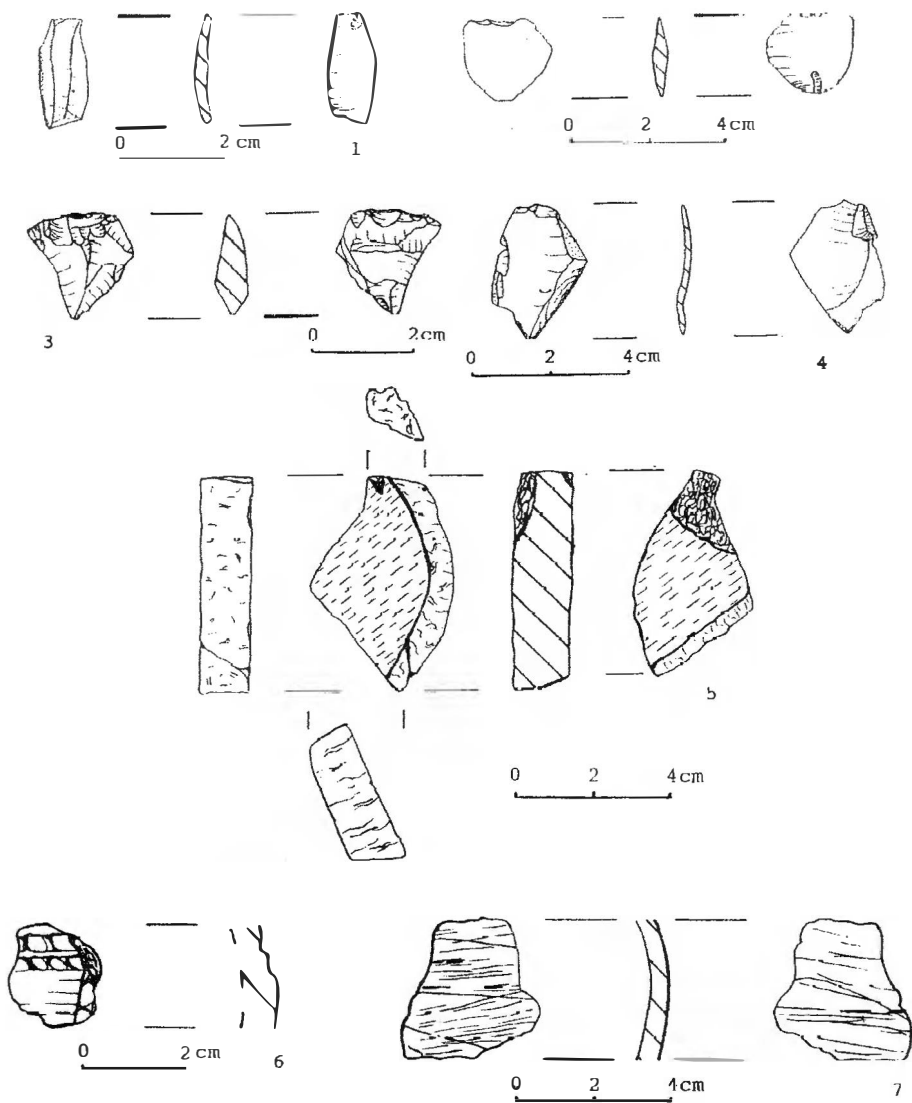

Ryc. 1. Lokalizacja stanowiska 119 w Suraziu

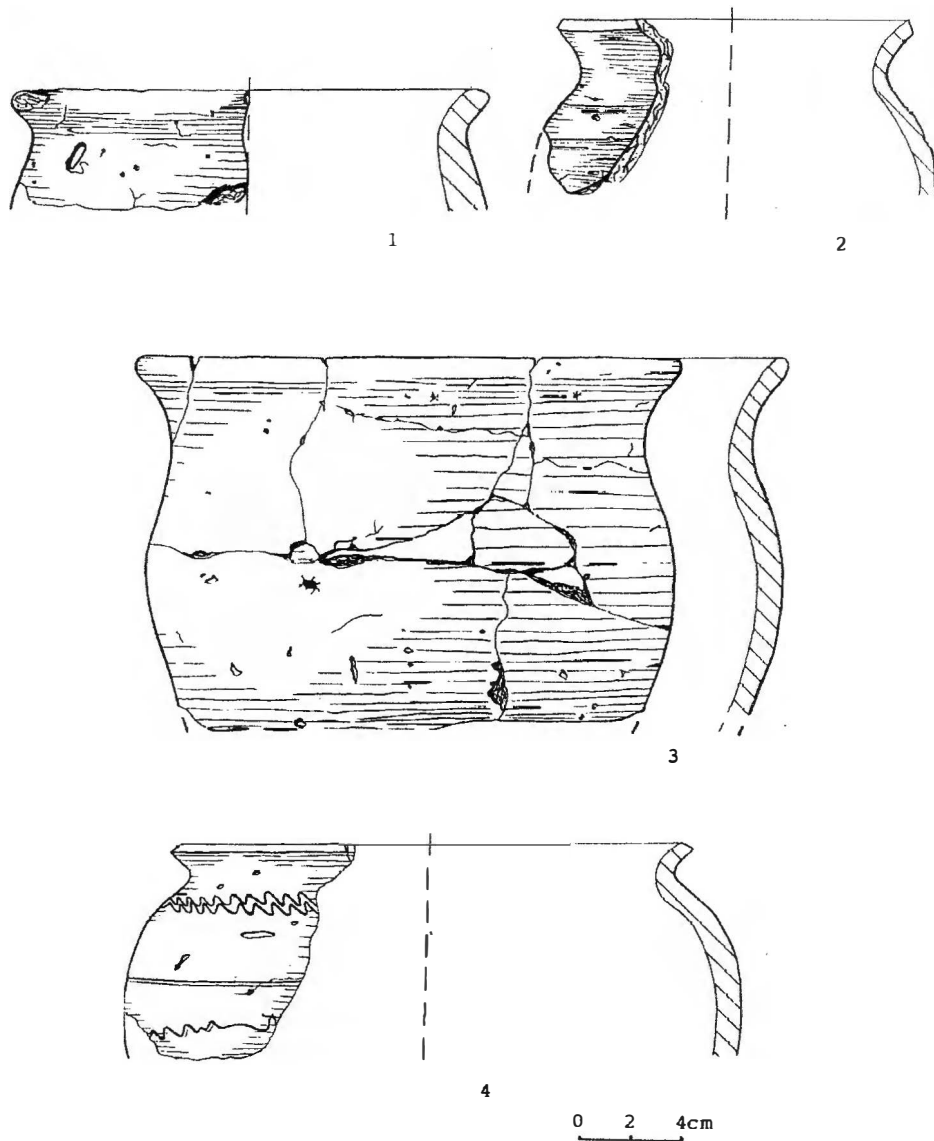

- intensywnie czarna, piaszczysta ziemia z licznymi, wtórnie przepalonymi kamieniami (wypełnisko wczesnośredniowiecznej jamy gospodarczej)
- brunatnożółty piasek (wypełnisko obiektu z neolitu / wczesnej epoki brązu)
- żółty piasek calcowy
- ściany budynku

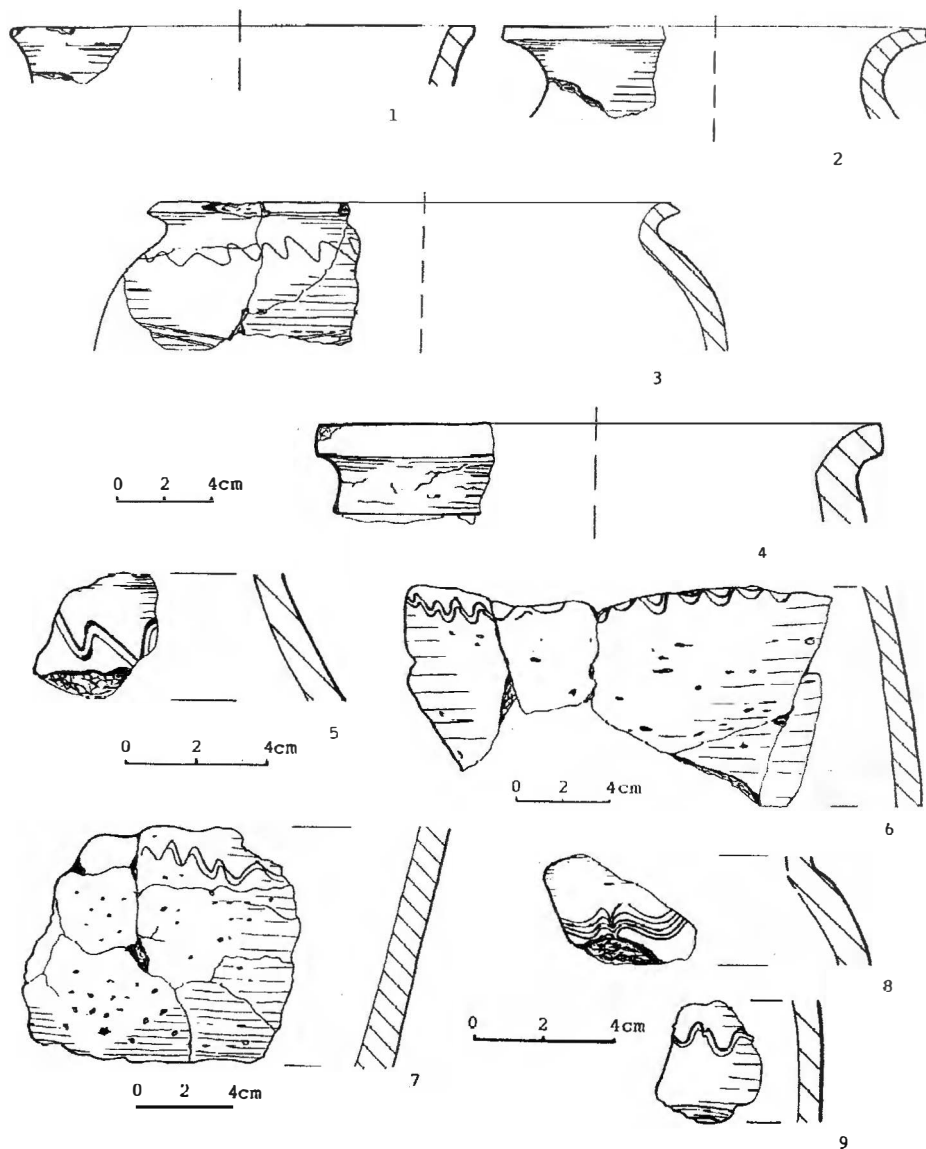
Ryc. 2. Sytuacja stratygraficzna w obrębie wykopu budowlanego czytelna w trakcie badań ratowniczych w 1992 roku

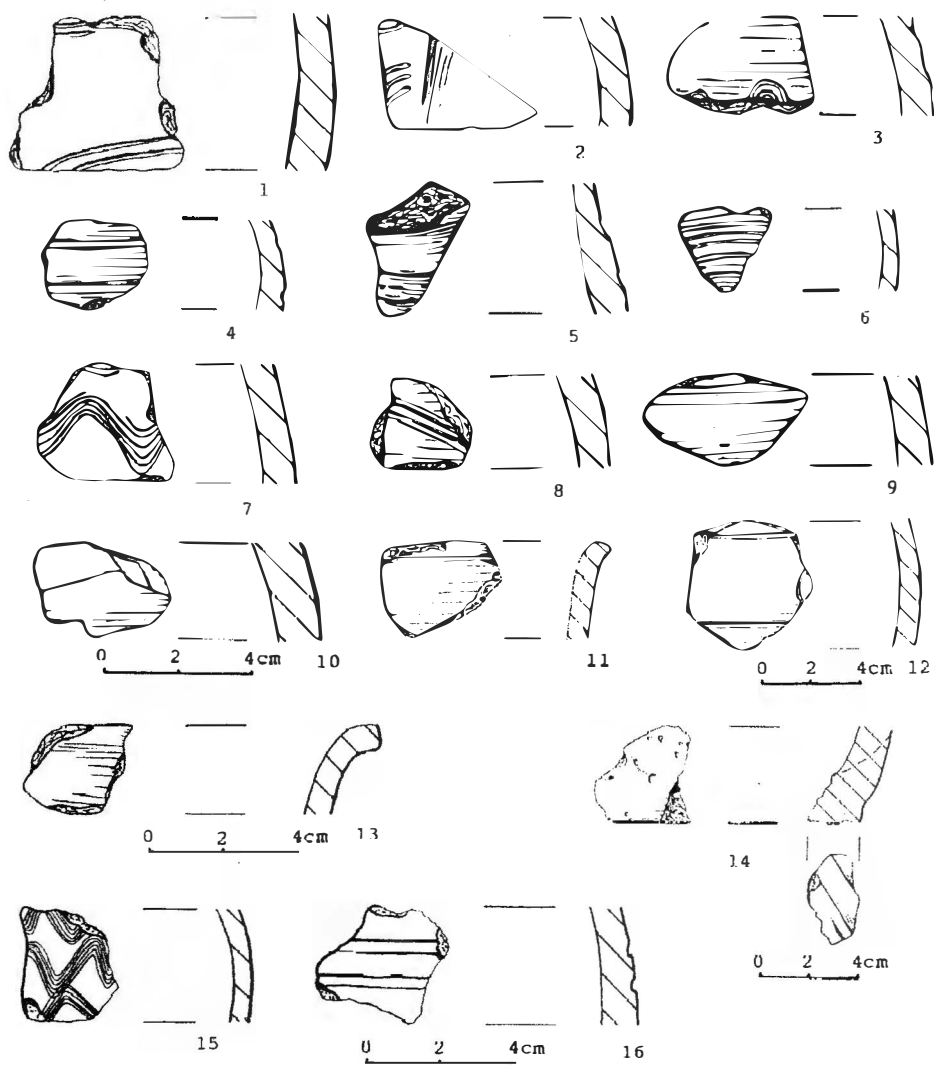
Tablica I. 1 – mikroretuszowany wiórek (mezolit) wykop IV, warstwa 3, 2 – odłup z gładzonej siekiery (neolit/wczesna epoka brązu) z wypełniska obiektu zniszczonego częściowo przez wkopanie wczesnośredniowiecznej jamy gospodarczej, 3 – łuszczeń, 4 – mikroretuszowana łuszcza (mezolit/wczesna epoka brązu), wykop I, warstwa 1 i 2, 5 – fragment płyty szlifierskiej (?) z wypełniska wczesnośredniowiecznej jamy gospodarczej, 6, 7 – fragmenty ceramiki kultury niemeńskiej (neolit/wczesna epoka brązu), wykop III, warstwa 5 i wykop IV, warstwa 4.

Tablica II. Ceramika z wczesnośredniowiecznej jamy gospodarczej: 1 – naczynie lepione w ręku (VIII w.), 3 – naczynie górą obtaczane (VIII w.), 2, 4 – naczynia obtaczane (IX w.).

Tablica III. Ceramika z wczesnośredniowiecznej jamy gospodarczej: 1-9 – naczynia obtaczane (IX w.).

Tablica IV. Ceramika wczesnośredniowieczna z wykopów sondażowych III i IV: 1-6 – pierwsza połowa X w., wykop III, warstwa 2, 7, 8 – początek IX w., 9, 10 – pierwsza połowa X w., wykop III, warstwa 3, 11 – VIII w., 12 – VIII-IX w., 13 – pierwsza połowa X w., wykop III, warstwa 4, 14 – VIII-IX w., wykop III, warstwa 5, 15 – IX w., 16 – pierwsza połowa X w., wykop IV, warstwa 2.